

Oybek Kh. SOTVOLDIYEV,
Doctor of Philosophy (PhD),
Head of the Department at the Imam Maturidi
International Scientific Research Center.
A.Qadiri str. 11, 100011, Tashkent, Uzbekistan.
E-mail: oybeksaydali1996@gmail.com

DOI: 10.47980/MOTURIDIY/2024-2/10

**ИБН САЪДНИНГ «АТ-ТАБАҚОТ
АЛ-КУБРО» АСАРИДА АЁЛЛАР
БИОГРАФИЯСИНИНГ ЁРИТИЛИШИ**

**COVERAGE OF WOMEN'S
BIOGRAPHY IN «AT-TABAQAT
AL-KUBRA» BY IBN SA'D**

**ОСВЕЩЕНИЕ БИОГРАФИИ
ЖЕНЩИН В ТРУДЕ ИБН СААДА
«АТ-ТАБАКАТ АЛЬ-КУБРА»**

КИРИШ

Илк ислом тарихига назар ташланса, аёллар ҳам жамиятда ўзига хос ўринга эга бўлгани, улар ҳам баъзи муҳим ишларни амалга оширганига гувоҳ бўлиш мумкин. Муҳаммад (с.а.в.)нинг даъватларини биринчи бўлиб қабул қилган ва у зотни вафотига қадар ҳар тарафлама қўллаб-қувватлаган Хадича бинт Хувайлид (р.а.) эди. Ислоннинг иккинчи манбаи бўлмиш ҳадисларни кейинги авлодга етказишда Оиша, Умму Салама, Асмо бинт Язид (р.а.) каби саҳобияларнинг ўрни катта бўлган. Илк ислом давридаги яна кўплаб аёллар илм ўрганишда, табобат, савдо-сотиқ ва бошқа жабҳаларда ўз ўринларига эга бўлганлар. Илк ислом жамиятидаги аёллар биографиясини ўз ичига олувчи табақот китобларини ўрганиш орқали улар ҳақида янада кўпроқ маълумотларни қўлга киритиш мумкин.

Ислон тарихига оид илк давр асарлари, хусусан, Ибн Исҳоқ, Воқидий, Балозурий каби тарихчиларнинг асарлари асосан Пайғамбар (с.а.в.) биографияларига бағишлангани учун, уларда аёллар ҳақида батафсил маълумотлар кўзга ташланмайди. Айни пайтда табақот китоблари бу борада қимматли ва тўлиқ маълумотларни тақдим қилади. Табақот жанрига оид китобларда эркаклар қатори аёлларга ҳам ўрин ажратилган. Бирок, ўрта асрларда фақатгина аёллар таржима ҳолини ўз ичига олувчи табақот китоблари ёзилмаган. Табақот китобларининг баъзиларида аёллар учун

алоҳида жилд ажратилган, баъзиларида уларнинг таржимаи ҳоли асарнинг сўнгги жилдида бирор бўлимда зикр қилинган, баъзиларида эса алоҳида жилд ёки бўлимда жамланмасдан, асарнинг турли ўринларида келтирилган. Шунингдек, аёлларга умуман ўрин ажратилмаган табақот китоблари ҳам учрайди.

Табақот китобларидаги аёллар биографиясини ўрганишда исломшунос тарихчи Рут Родеднинг «Women in Islamic Biographical Collections From Ibn Sa'd to Who's Who»¹ номли асари муҳим тадқиқотлардан саналади. Тадқиқотчи Родед Ибн Саъднинг «Ат-Табақот ал-кубро» асарида бошлаб, барча табақот китобларидаги аёлларга ажратилган бўлимларни ўрганиб чиққан ҳолда мусулмон муаллифлар тасаввуридаги аёл образини юзага чиқаришга уринган. Родеднинг аниқлашича, табақот китоблари аббосийлар давридан ёзила бошлаган. Улар асосан эркак муаллифлар томонидан ёзилган. XIX аср охирларига қадар аёллар муаллифлигидаги табақотлар учрамайди (Ruth Roded, 1994:10).

Ибн Саъднинг «Ат-Табақот ал-кубро» асари сўнгги жилди, Ибн Абдулбарнинг «Ал-Истиоб» асари сўнгги жилдидан бир бўлим, Ибн ал-Асирнинг «Усд ал-ғоба» асари сўнгги жилди ва Ибн Ҳажар Асқалонийнинг «Ал-Исоба» асари сўнгги жилди аёл шахсиятлар биографиясини ўз ичига олади. Абу Нуайм Исфажоний «Хият ал-авлиё» асарида аёл сўфийлар ҳақида ҳам ёзган. Абдулқодир Қураший эса ҳанафий фақиҳлар ҳақидаги «Ал-Жавоҳир ал-музия» асарида фақиҳ аёлларга алоҳида бўлим ажратган.

АСОСИЙ ҚИСМ

Бугунгача етиб келган энг қадимий табақот китоби Ибн Саъднинг «Ат-Табақот ал-кубро» асари ҳисобланади. Ибн Саъд ўз асарининг сўнгги жилдини фақатгина аёллар биографиясига бағишлаб, уни «Табақот ан-нисо» (Аёллар табақоти) деб номлаган. Ибн Саъднинг «Табақот ан-нисо»си ислом тарихидаги аёллар биографиясига оид илк китоблардан бири ҳисобланади. Чунки, Ибн Саъдгача бўлган

¹ «Who's Who» - Буюк Британияда 1849 йилдан бери ҳар йили чоп этиладиган, мамлакат ҳаётида ўз таъсирига эга бўлган кишилар рўйхати келтирилган тўплам. Ундаги шахслар орасида ҳукумат, сиёсат, илм-фан, бизнес, спорт ва санъатнинг таниқли намоёндалари бор. «Who's Who»нинг сўнгги нашри 33 мингдан ортиқ шахсни ўз ичига олган.

Аннотация. Ислом тарихнавислигининг таниқли намояндаларидан Муҳаммад ибн Саъднинг (ваф. 230/845) «ат-Табақот ал-кубро» асари ислом тарихига оид биографик туркумдаги энг муҳим манбалардан бири саналади. Асарда аёллар таржимаи ҳолига алоҳида эътибор қаратилиб, сўнгги жилд тўлалигича саҳобий ва тобеий аёллар биографиясига бағишлангани унинг аҳамиятини оширади. Мазкур мақола «ат-Табақот ал-кубро» асарининг илк ислом жамиятидаги аёллар ҳаёти ва фаолиятини ўрганишидаги ўрнини очиб беришга қаратилган. Мақолада муаллифнинг саҳобий аёллар таржимаи ҳолини баён қилишидаги услуби, табақалар таснифида қўллаган тартиби каби масалалар тадқиқ этилиб, аёлларнинг ижтимоий ҳаётдаги ўрни ва улар шугулланган фаолиятлар очиб берилган.

Калим сўзлар: Ибн Саъд, ат-Табақот ал-кубро, сийрат, табақот, саҳоба, тобеин, байъат.

Abstract. «At-Tabaqat al-kubra» by Muhammad ibn Sa'd (d. 230/845), one of the famous representatives of Islamic historiography, is considered one of the most important sources in the biographical series related to the history of Islam. In the work, special attention is paid to the biography of women, and the fact that the last volume is completely dedicated to the biography of female companions and followers increases its importance. This article aims to reveal the place of the work «At-Tabaqat al-kubra» in the study of the life and activities of women in the early Islamic society. The article examines issues such as the author's method of narrating the biography of female companions, the order he used in the classification of classes, the role of women in social life and the activities they engaged in.

Keywords: Ibn Sa'd, At-Tabaqat al-kubra, seerah, tabaqat, companion, follower, bay'ah.

Аннотация. «Ат-Табакат аль-кубра» труд одного из известных представителей исламской историографии, Мухаммада ибн Саада (ум. 230/845) считается одним из важнейших источников в биографическом жанре, связанном с историей ислама. В труде особое внимание уделено биографии женщин, а тот факт, что последний том полностью посвящен биографии сподвижниц Пророка и последовательниц, повышает его значимость. Целью данной статьи является раскрытие места произведения «Ат-Табакат аль-кубра» в изучении жизни и деятельности женщин в раннем исламском обществе. В статье рассматриваются такие вопросы, как авторский метод изложения биографии сподвижниц, порядок, который он использовал при классификации статуса людей, роль женщин в общественной жизни и деятельности, которыми они занимались.

Ключевые слова: Ибн Саад, Ат-Табакат аль-кубра, сира, табакат, товарищ, последователь, байат.

даврд аёзилган табақот китоблари бизгача етиб келмаган ва уларнинг аёллар биографиясини ўз ичига олгани ёки йўқлиги ҳақида маълумот мавжуд эмас. Ибн Саъдга замондош бўлган ёки ундан биров кейин яшаган олимларнинг табақот китобларида ҳам аёллар биографияси учраса-да, улар сон ва қамров жиҳатидан Ибн Саъддан анча ортда қолган. Мисол учун, Ибн Саъд ўз асарида келтирган жами 5554та шахсдан 631таси (такрорлар билан бирга) аёллар (11,3 %) ҳисобланади. Халифа ибн Ҳайётнинг «Табақот ар-рувот» асарида 3375 кишидан 128таси (4 %), Имом Муслимнинг «Китоб ат-табақот» асарида эса 2246та шахсдан 98таси (4,3 фоиз) аёллардан иборат. Шу билан бирга, Ибн Саъд таржимаи ҳоли келтириляётган шахс ҳақида иложи борица батафсил маълумот беришга уринган бўлса, Халифа ибн Ҳайёт ва Имом Муслим шахсларнинг исми ёки улар ҳақидаги қисқача маълумот билан кифояланганлар.

Дастлабки даврларда ёзилган табақот китобларида асосан саҳоба ва тобеинлар авлодига

мансуб аёллар, кейинги давр табақотларида эса муаллифгача бўлган даврда яшаб ўтган аёллар ҳақида ёзилган. Табақот китобларида аёллар кимнингдир турмуш ўртоғи, қизи, онаси, холаси каби қариндошлик жиҳатлари, ўзининг фаолият юритган соҳаси ёки Бағдод, Дамашқ каби яшаган жойига нисбат берган ҳолда ўрганилган.

Ибн Саъд аёллар табақасини ёзишда ҳам Умар (р.а.)нинг девон дафтаридаги тартибни асос қилиб олган. Табақаларда аввало Пайғамбар (с.а.в.)нинг аёллари, сўнгра муҳожир аёллар, кейин ансордан бўлган аёллар, охирида эса тобеинлардан бўлган баъзи аёллар зикр қилинган. Табақаларнинг ичида эса насаблар бўйича тартиб қўлланган. Асарда таржимаи ҳолларнинг насабга кўра табақаларга ажратилиши такрорларни озайтирган. Бошқа муаллифлар (мисол учун, Ибн Абдулбар, Ибн Асир)нинг асарларида алифбо тартиби қўллангани сабабли маълум шахснинг турлича исмлари борлиги ёки куняси билан танилгани такрорларнинг кўпайишига сабаб бўлган.

МУҲОКАМА

Ибн Саъд ўз асарининг «Табакот ан-нисо» қисмини аёлларнинг байъати мавзуси билан бошлаган. Унинг аёллар байъатига доир ривоятлари ўрганилганда, ушбу байъатлар турлича кўринишда бўлгани ойдинлашади. Мисол учун, парда орқасида турилгани (Ибн Саъд, 1998:5), Пайғамбар алайҳиссаломнинг кўллари устига бирор матони кўйиб олганлари (Ибн Саъд, 1998:5), байъат учун Умар (р.а.)нинг вакил қилиниши (Ибн Саъд, 1998:7) каби ҳолатлар учрайди. Шунингдек, Ибн Саъд қайси масалалар бўйича байъат олингани, аёлларнинг бу масалалар бўйича саволларига жавоб берилиши каби жиҳатларга ҳам эътибор қаратган.

Ибн Саъд аёлларнинг байъати ҳақидаги мавзунини тамомлагандан сўнг, уларни қуйидаги табақаларга ажратган ҳолда ўрганган:

1. Пайғамбар алайҳиссаломнинг аёллари, қизлари, аммалари, амакиваччалари;

2. Қурайш қабиласи ва уларнинг иттифоқчилари ҳамда мавлоларидан байъат қилган мусулмон аёллар ва кўп танилмаган араб аёллари;

3. Ансордан байъат қилган аёллар;

4. Пайғамбар алайҳиссаломдан ҳадис ривоят қилмаган, балки у зотнинг аёллари ва бошқа саҳобалардан ҳадис ривоят қилган аёллар.

Ибн Саъд аёллар таржимаи ҳолини ёзишга киришар экан, даставвал умумий биографик маълумотларни келтиришга уринган. Хусусан, аёлларнинг исми, куняси, насаби, таваллуд ва вафот йиллари, ташки кўриниши ва шахсий фазилатлари ҳамда исломга кириш шакли ва тарихи, ислом йўлидаги хизматлари ҳақида қимматли маълумотлар бериб ўтган. Ибн Саъд аёлларнинг исмини баён қилишда уларнинг халқ орасида машҳур исм ёки кунялари баробарида уларнинг асл исмларини ҳам билдириб ўтган. Мисол учун, Умму Ҳоний ҳақида ёзар экан: «Умму Ҳоний бинт Абу Толиб ибн Абдулмутталиб ибн Ҳошим ибн Абдуманоф ибн Қусай. Исми Фохитадир» (Ибн Саъд, 1998:47) дейди. Ибн Саъд насаб маълумотларини келтиришда аёлнинг она томондан насаби, турмуш ўртоғи ва фарзандлари ҳақида ҳам маълумот бериб ўтган. Мисол учун, Умму Жамил ҳақида шундай ёзади: «Умму Жамил бинт Абу Аҳзам ибн Атиқ ибн Нўъмон ибн Амр ибн Атиқ ибн Мабзул. Онаси Ҳаббоб ибн Аратнинг қизидир. Умму Жамил Саъид ибн Убайд билан турмуш қурган ва ундан Абдуллоҳ, Холид, Жамил ва Убайда исмли фарзандлар кўрган»

(Ибн Саъд, 1998:453). Ибн Саъд аёлларнинг вафоти билан боғлиқ маълумотларни кенгрок ёритишга уринган бўлса-да, уларнинг таваллуди борасида кўп маълумот келтирмаган. Мисол учун, Умму Холид ҳақида шундай ёзади: «Умму Холид бинт Холид ибн Саид ибн Осдан кексалик пайтида эшитишимча, у Ҳабашистонда туғилган» (Ибн Саъд, 1998:235). Умму Салама (р.а.)нинг вафоти ҳақида: «Расулulloҳнинг аёллари Умму Салама ҳижрий 59-санада вафот этди. Унинг жаноза намозини Абу Ҳурайра Бакеъда ўқиди» (Ибн Саъд, 1998:18) деб, унинг вафотига доир қўшимча маълумотларни ҳам тақдим қилган.

Ибн Саъд ўз асарида аёлларнинг ташки кўринишини ҳам тасвирлаб беришга уринган. Бунга қуйидаги ривоят мисол бўлади: «Расулulloҳ (с.а.в.) Мория Қибтияни яхши кўрар эдилар. У оқ танли, чиройли аёл эди» (Ибн Саъд, 1998:120). Аёлларнинг шахсий хислатлари масаласи ҳам муаллиф назаридан четда қолмаган. Бу борада Ибн Саъднинг «Умму Маъбад кучли, жасур ва ифбатли аёл эди. Камарини маҳкам боғлар ва чодирнинг олдида ўтирар эди. Сўнгра, (мусофирларга) сув берар, таом тарқатарди...» (Ибн Саъд, 1998:230) мазмунидаги ривоятини мисол келтириш мумкин. Ибн Саъд аёлларнинг ҳаётидаги муҳим воқеалар қаторида уларнинг қачон исломга киргани ва ҳижрати масаласига ҳам тўхталиб ўтган. Мисол учун, Райта бинт Ҳориснинг биографиясида шундай ёзади: «Райта бинт Ҳорис Маккада илк даврда мусулмон бўлиб, Расулulloҳга байъат берган ва эри Ҳорис ибн Холид билан бирга иккинчи Ҳабашистон ҳижратида иштирок этган» (Ибн Саъд, 1998:255). Шу тариқа, Ибн Саъд аёллар ҳақидаги илк биографик маълумотларда улар ҳақида дастлабки тасаввурни шакллантириб олган.

Ибн Саъд келтирган ривоятлар аёлларнинг ижтимоий ҳаётдаги ўрнини очиклашда ҳам муҳим аҳамиятга эга. Дарҳақиқат, ушбу ривоятлар ўрганилганда, илк ислом жамиятида аёллар ҳам баъзи муҳим вазифаларни бажаргани, ижтимоий ҳаётда ўз ўрнига эга бўлгани кўзга ташаланади. Қуйида аёллар фаолияти кузатилган баъзи соҳалар кўриб чиқилади.

Аёллар Макка давридаёқ Дор ал-Арқамдаги илмий мажлисларда иштирок этганлар (Ибн Ҳишом, 1971:368), Мадинага ҳижрат қилингандан сўнг, беш вақт намоз учун масжидга қатнаб, у ерда Расулulloҳнинг таълимларидан баҳраманд бўлганлар, хаттоки, узрли аёллар ҳам

жамоатнинг ортида туриб бўлса-да, илм олишга уринган. Шунингдек, бу даврда аёллар суффаси ҳам бўлгани нақл қилинади (Ибн Хишом, 1971:321). Пайғамбар (с.а.в.)дан кейин ҳам аёллар масжидга қатнашда давом этганлар. Умму Субая Ҳавла бинт Қайс Пайғамбар (с.а.в.) ва Абу Бакр ҳамда Умар халифалигининг дастлабки даврида аёлларнинг масжидда суҳбат кургани, ип йигиргани, баъзиларнинг кўзи касал кишиларни даволаганини зикр қилган (Ибн Саъд, 1998:296). Ибн Саъд Пайғамбар (с.а.в.)нинг вафотларидан кейин Мадинада фатво берган кам сонли саҳоба ва тобеинлар қаторида Оиша (р.а.) ва Амра бинт Абдурахмонларни ҳам зикр қилган. Пайғамбар (с.а.в.) аёлларининг ҳадис ривоятидаги улуши ҳам катта бўлган. Жумладан, Оиша (р.а.) 2210та, Умму Салама (р.а.) 378та, Маймуна (р.а.) 76та, Ҳафса (р.а.) эса 60та ҳадис ривоят қилган. Пайғамбар (с.а.в.)нинг аёлларидан ташқари яна кўплаб саҳоба ва тобеин аёллар ҳадисларни муҳофаза қилиш ва уларни тарқатишда муҳим рол ўйнаганлар. Саҳоба ва тобеинлар орасида бир қатор ровий аёллар бўлган. Ибн Саъднинг асарида ва бошқа манбаларда Оиша (р.а.)нинг аёллар ичида энг билимдони бўлгани ва ҳатто пешқадам саҳобаларнинг ҳам унга савол билан мурожаат қилгани қайд этилади. Ибн Саъд келтирган ривоятда Абу Мусо Ашъарий ҳар қандай шубҳали масала бўйича Оишадан сўралса, унда, албатта, бу борадаги илм бўлишини таъкидлаган (Ибн Саъд, 1998:375). Пайғамбар (с.а.в.)нинг аёлларидан Умму Салама, Умму Ҳабиба, Маймуна ва бошқалар ҳам илм бобида танилган. Аҳли байтдан ташқаридаги аёллар ичида чуқур илм соҳибаларидан бири Амра бинт Абдурахмон эди. У Оиша ва Умму Саламадан ҳадис ривоят қилган, ундан эса Зухрий, Абдуллоҳ ибн Абу Бакр ибн Ҳазм, Яҳё ибн Саъид Ансорий ва бошқалар ҳадис ривоят қилган. Ўз даврида халифа Умар ибн Абдулазиз (717-720) Мадина волийи Абу Бакр Муҳаммад ибн Ҳазмга мактуб ёзиб, Амранинг ҳадисларини ёзиб олишни буюрган (Ибн Саъд, 1998:480). Ибн Саъд ривоятларида Умму Варақанинг Қуръонни бир ерга жамлагани (Ибн Саъд, 1998:457) ва Умму Салама (р.а.)нинг қизи Зайнаб замонасининг энг кучли олималаридан бўлгани (Ибн Саъд, 1998:461) келтирилган. Фақатгина озод ва маълум мақом соҳибалари эмас, балки чўри ва жориялар орасидан ҳам олималар чиққани илк ислом жамиятида аёлларнинг ўрнини очиқлашда

муҳим аҳамиятга эга. Мисол учун, Умму Салама (р.а.)нинг мавлоси Ҳажира машҳур олим Ҳасан Басрийнинг онаси бўлиб, Умму Саламадан ҳадис ривоят қилишдан ташқари, аёлларга қиссалар ҳам айтиб берарди (Ибн Саъд, 1998:356).

Илк ислом жамиятида аёлларнинг жангларида маълум вазифаларни бажаргани ҳам кўзга ташаланади. Саҳобиялар жанглари асносида ярадор ва беморларни даволаш, аскарларга сув ташиш, ҳалок бўлганларни ташишда ёрдам бериш каби ишларда қатнашганлар. Ибн Саъд ривоятларида илк ислом тарихида жангларида аёлларнинг маълум маънодаги иштирокига доир маълумотлар учрайди. Ҳатто, баъзи аёллар қўлларида қилич тутган ҳолда шахсан жангларида иштирок этгани нақл қилинган. Мисол учун, Уҳуд ғазотида жанг авжига чиққан ва мусулмонлар тарқаб кетаётган бир вақтда, Расулulloҳ (с.а.в.) ни химоя қилиш учун у зотнинг атрофларида аёллар ҳам турган. Бу борада Расулulloҳ (с.а.в.): «Уҳуд куни қай тарафга қарамай, ёнимда Уммул Уморани кўрардим» деб, бу жасур аёлни мадҳ этганлар (Ибн Саъд, 1998:415). Ибн Саъд Умму Атия Ансориянинг Пайғамбар алайҳиссалом билан бирга еттита жангда қатнашгани, жанг асносида таом пиширгани, қўшин ортида қолган нарсаларни тўплагани, ярадорларни даволаб, беморларга ғамхўрлик қилганини келтирган (Ибн Саъд, 1998:455). Ўз навбатида аёлларга ҳам уруш ўлжаларидан улуш ажратилган. Ҳазрати Умар даврида эса аёлларга нафақа тайинланган. Ибн Саъднинг келтиришича, Оишага 12 минг дирҳам, Жувайрия ва Софияга 6 минг дирҳам, бошқа аёлларига 10 минг дирҳам, илк муҳожир аёллардан Асмо бинт Умайс, Асмо бинт Абу Бакр ва Умму Абдга минг дирҳам берилган (Ибн Саъд, 1998:304).

Исломдан аввалги даврда араб жамиятида аёлларнинг савдо-тижорат ишларида фаоллиги Ҳадича (р.а.)нинг ҳаётидан яққол маълум. Ислом келгандан кейин ҳам баъзи аёллар савдо-сотик ишлари билан шуғулланганишда давом этган. Хусусан, Ибн Саъд ривоятларида Қайла Умму бани Анмор исмли савдогар аёл бўлгани ҳақида маълумотлар учрайди (Ибн Саъд, 1998:311). Бошқа бир ривоятда Умар ибн Хаттоб даврида Абу Жаҳлнинг онаси Асмо бинт Муҳарриб аёллар орасида сотувчилик қилгани, ўғли Абдуллоҳ ибн Абу Рабиа унга Ямандан муаттар атирлар юборгани, у эса уларни аёлларга сотгани айтилган (Ибн Саъд, 1998:300). «Ҳавла ал-Аттора» номи

билан танилган Ҳавла бинт Тувайт ҳам Мадинада атир сотиш билан шуғулланган аёллардан бўлган (Ибн Саъд, 1998:244). «Ат-Табакот ал-кубро»да аёлларнинг ҳунармандчилик билан шуғулланганига доир ривоятлар ҳам учрайди. Райта бинт Абдуллоҳнинг ҳунарманд аёл бўлгани, ясаган маҳсулотларини сотиб, оиласи учун харажат қилгани ва унинг бу иши Пайғамбар алайҳиссалом тарафидан маъқуллангани келтирилган (Ибн Саъд, 1998:290). Пайғамбар алайҳиссаломнинг аёлларидан Зайнаб бинт Жаҳш ҳам қўл меҳнати билан тери ошлагани, ошланган теридан тешикчалар очиб, уни оёқ кийим сифатида сотгани ва даромадини Аллоҳ йўлида инфоқ қилгани нақл қилинган (Ибн Саъд, 1998:108).

Аёллар фақатгина жанглarda ярадорларни даволаш билан шуғулланишмаган, балки, кундалик ҳаётда ҳам беморларни даволаган аёллар бўлгани ривоятлардан англашилмоқда. Саъд ибн Ваққос Ҳандақ куни қўлидан яралангандан сўнг, аҳволи оғирлашиб, уни даволаш учун Руфайда (р.а.)нинг ёнига олиб боришган (Ибн Саъд, 1998:337). Қуайба бинт Саъд Асламия Масжиди набавийда қолиб, у ерда касаллар ва ярадорларни даволагани баён қилинган (Ибн Саъд, 1998:291). Пайғамбар (с.а.в.) ҳасталанган вақтларида Асмо у зотга дори тайёрлаб бергани ҳам келтирилган (Ибн Саъд, 1998:235). Ҳавла бинт Қайс баъзи аёллар масжидда кўзидан шикоят қилганларни даволаганини нақл қилган (Ибн Саъд, 1998:295). Ибн Саъд аёллар орасида суннатчилик билан шуғулланганлари ҳам бўлгани, Ҳаббобнинг онаси Умму Анмор шундай суннатчи аёл бўлганини нақл қилган (Ибн Саъд, 1998:164). Пайғамбар алайҳиссалом аёлларнинг рукия йўли билан даволашини ҳам маъқуллаганлар. Хусусан, Ҳафсанинг ёнига кирганларида, Шифонинг рукия қилганини кўрганлар ва буни Ҳафсага ҳам ўргатишини буюрганлар (Ибн Саъд, 2001:464). Асмо бинт Умайс ҳам ўғилларига рукия қилмоқчи эканини айтганда, Пайғамбар алайҳиссалом ундан нима билан рукия қилишини сўраб, сўнгра изн унга берганлар.

НАТИЖА

Пайғамбар алайҳиссалом ва кейинги халифалар даврида аёлларнинг давлат раҳбарига байъат бериши уларнинг маълум маънодаги сиёсий ўрнига ишора қилади. Жамал воқеасида Оиша

(р.а.)нинг фаол рол ўйнагани, саҳобаларнинг ҳам унинг раҳбарлигини қабул қилиши Пайғамбар аёлининг сиёсий жараёнларга таъсирини кўрсатади. Ибн Саъд Усмон (р.а.) камалга олинган пайтда Умму Ҳабиба ва София (р.а.) ларнинг халифа тарафида туриб, уни қўллаб-қувватлаганларини ёзади. Умму Саламанинг ҳам бу жараёнда одамларни тўғри йўлга бошлагани қайд этилган (Ибн Саъд, 1998:128). Пайғамбар алайҳиссаломнинг аёлларидан ташқари ўз даври сиёсий ҳодисаларида кўзга ташланган бошқа аёллар ҳам бўлган. Саҳобиялардан Рамла бинт Ҳориснинг уйи Пайғамбар алайҳиссалом даврларида меҳмонлар кутиб олинадиган, ҳайъатлар қабул қилинадиган, гаровдагилар ушлаб туриладиган ва учрашувлар ўтказиладиган макон бўлгани қайд этилган (Ибн Саъд, 2001:185). Ибн Саъднинг келтиришича, Амра бинт Абдурахмон Ҳусайнга мактуб ёзиб, унинг Ироққа кетиши хато экани, жамоат ва итоатдан айрилмаслиги лозимлиги, борадиган жойида уни ўлдиришлари мумкинлигини билдирган (Ибн Саъд, 2001:426).

Шунингдек, турли манбаларда Пайғамбар алайҳиссаломнинг масжидларини икки аёл тозалаб тургани, улардан бирининг исми Ҳарқо, иккинчиси эса мадиналик Михжана исмли аёл бўлгани зикр қилинади (Rıza Savaş, 2008:390). Ибн Саъднинг асарида Сарро бинт Набхон исмли аёл исломдан олдинги даврда Каъба хизматчиси сифатида фаолият юритгани келади (Ибн Саъд, 1998:310). Илк ислом даврларида ўқиш-ёзишни билгани сабабли Шифо бинт Абдуллоҳ бозор назоратчиси этиб тайинлангани нақл қилинган (Ибн Саъд, 2001:104). Пайғамбар (с.а.в.) Самро бинт Нувайқил Асация исмли аёлни Мадинада бозор мухтасиби қилиб тайинлаганлар. Аёллар орасида сартарошлар ҳам бўлган. Ибн Саъд келтирган ривоятда, Мутарриф ибн Абдуллоҳ Шиххир аёлига 30 минг дирҳам, битта хачир, бир духоба кийим, битта қайна ва битта эгар маҳр эвазига уйланган. «Қайна нима» деб сўралганда, Мутаррифнинг аёли «Сартарош жория» деб жавоб берган (Ибн Саъд, 1998:145).

Ибн Саъд ўз китобида аёллар билан боғлиқ бир қатор нодир ривоятларни ҳам келтириб ўтган. Масалан, Умар ибн Хаттоб (р.а.) ўз халифалик даврида рамазон ойларида масжидда аёллар учун алоҳида жой қилдирган ва Сулаймон ибн Абу Ҳасмани фақатгина аёлларга намоз ўқиб бериш ишига тайинлаган (Ибн Саъд, 1998:16). Бирок ушбу амалиёт Усмон (р.а.) даврида тўхтатилган,

аёллар аввалгидек ягона имомнинг орқасида эркаклар билан бирга намоз ўқишда давом этганлар (Ибн Саъд, 1998:17). Ибн Саъд келтирган бир ривоятда Пайғамбар алайҳиссаломнинг жоҳилия даврида амакилари Абу Толибнинг қизи Умму Ҳонийга уйланмоқчи бўлганлари, аммо Умму Ҳоний кейин Хубайра ибн Ваҳб ибн Амр исмли кишига турмушга чиққани келтирилган (Ибн Саъд, 1998:152).

Ибн Саъд ўз асарида фақатгина саҳоба ва тобеин аёллар ҳақида маълумот келтирмаган. Балки, у сийрат-мағозий қисмида Пайғамбар алайҳиссаломнинг насаблари поклигини исботлаш мақсадида у зотнинг оналари, ота ва она томондан бувилари ҳақида ҳам маълумот келтирган. Бошқа муаллифлар эса Пайғамбар алайҳиссаломнинг оналари ва бувилари саҳоба наслидан бўлмагани сабабли асарларининг аёллар қисмида уларга ўрин ажратмаганлар.

ХУЛОСА

«Ат-Табақот ал-кубро» асарининг аёллар биографиясини ўрганишдаги муҳим жиҳатларидан яна бири, унда фақатгина саҳобияларнинг эмас, айти пайтда машҳур тобеин аёлларнинг ҳам таржимаи ҳоли келтирилганидир. Ибн Абдулбар, Ибнул Асир ва Ибн Ҳажарларнинг асарлари эса фақатгина саҳобияларнинг биографиясини тақдим қилиши билан Ибн Саъднинг асарида фарқ қилади.

Айтиш мумкинки, «ат-Табақот ал-кубро» асари илк илом жамиятидаги аёллар биографиясини ёритувчи бирламчи манбалардан саналади. Асарнинг «Табақот ан-нисо» қисмида жами 629 аёл ҳақида биографик маълумот келтирилган бўлиб, уларнинг исми, насаби, шахсий хислатлари, исломга кириши, жамиятдаги ўрни, қандай касб билан шуғуллангани, қачон ва қаерда вафот этгани каби батафсил маълумотлар келтирилган. Бу эса «ат-Табақот ал-кубро» асари илк ислом жамиятидаги аёлларнинг ўрнини очиқлашда муҳим манба эканини эканини исботлайди.

МАНБА ВА АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ruth Roded. (1994). Women in Islamic Biographical Collections From Ibn Sa'd to Who's Who. London: Lynne Rienner Publishers.
2. Ибн Саъд. (1998). ат-Табақот ал-кубро. Ж. 8. Байрут: Дору Содир.

3. Ибн Ҳишом. (1971). Ас-Сийра ан-набавия. Ж. 2. Қоҳира.
4. Ибн Саъд. (2001). Китоаб ат-Табақот ал-кабир. Қоҳира: Мактабатул Хонжий. Ж. 6.
5. Rıza Savaş. (2008). Çalışma Hayatında Kadın (Hz. Muhammed Devri Örneği) // İslâm ve Çalışma Hayatı Ulusal Sempozyumu.
6. Şaban Öz. İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri. (2006). Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı.
7. Zeynep Demiryorgan. (2016). Tefsir kaynağı olarak İbn Sa'd'ın Tabakât'ı. // Yüksek Lisans Tezi. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
8. A.N. Atassi. (2009). A History of Ibn Sa'd's Biographical Dictionary Kitāb al-Ṭabaqāt al-Kabīr. Santa Barbara: University of California at Santa Barbara.
9. Amira Abou-Taleb. (2012). Gender discourse in Kitab al-Tabaqat al-Kubra: deconstructing Ibn Sa'd's portrayal of the model Muslim woman. // Master's Thesis. – The American University in Cairo.
10. Bir Alim Bir Eser // İbn Sa'd ve Tabakāt Sempozyum Bildirileri. (2014). Istanbul: Siyer Yayınları.

REFERENCES

1. Ruth Roded. (1994). Women in Islamic Biographical Collections From Ibn Sa'd to Who's Who. London: Lynne Rienner Publishers.
2. Ibn Sa'd. (1998). al-Tabaqat al-Kubra. Beirut: Dar Sadir. Vol. 8.
3. Ibn Hisham. (1971). Al-Sira al-nabawiyya. Cairo. Vol. 2.
4. Ibn Sa'd. (2001). Kitab al-Tabaqat al-kabir. Cairo: Maktabat al-Khanji. Vol. 6.
5. Rıza Savaş. (2008). Çalışma Hayatında Kadın (Hz. Muhammed Devri Örneği) // İslâm ve Çalışma Hayatı Ulusal Sempozyumu.
6. Şaban Öz. İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri. (2006). Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı.
7. Zeynep Demiryorgan. (2016). Tefsir kaynağı olarak İbn Sa'd'ın Tabakât'ı. // Yüksek Lisans Tezi. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
8. A.N. Atassi. (2009). A History of Ibn Sa'd's Biographical Dictionary Kitāb al-Ṭabaqāt al-Kabīr. Santa Barbara: University of California at Santa Barbara.
9. Amira Abou-Taleb. (2012). Gender discourse in Kitab al-Tabaqat al-Kubra: deconstructing Ibn Sa'd's portrayal of the model Muslim woman. // Master's Thesis. – The American University in Cairo.
10. Bir Alim Bir Eser // İbn Sa'd ve Tabakāt Sempozyum Bildirileri. (2014). Istanbul: Siyer Yayınları.